

De pestalozzi-beweging in ons land

D. JANSSEN

Onder bovenstaande titel komt in Paed. Stud. XXI op bld. 196 een artikel voor van P. L. van Eck. Hij bespreekt hierin het in 1937 verschenen boek van Herbert Schönebaum „Pestalozzi. Kennen. Können. Wollen. 1797-1809. In het gedeelte dat betrekking heeft op de Pestalozzi-invloed in ons land in dat tijdperk vond v. Eck een aantal onduidelijkheden, die hij niet kon verklaren. Aan het slot van zijn artikel schrijft hij: „'n Merkwaardig bericht; in 't biesonder om 'n paar namen. *Schneevogt* en *Frith* in Holland! En *Briatte*. Wie waren dat? De schrijver, Herbert Schönebaum, die ik hierover schreef, wist het ook niet. . . . Evenals *Minister v. Heyden*; dat in ieder geval *Van den Ende* moet zijn. Dat *Scholten* i.p.v. Schouten staat is een kleinigheid”.

Mede door de verschijning van de „Sämtliche Werke” en „Sämtliche Briefe” van Pestalozzi (sinds 1927 verschenen 21 dln Werke en 11 dln Briefe), waarin 60 onbekende werken en 1600 onbekende brieven werden opgenomen, is het na zoveel jaren mogelijk de namen die voor v. Eck zo onwaarschijnlijk klonken, nader toe te lichten.

Schneevogt, zoals v. Eck schrijft, was George Voorhelm Scheevogt (1775-1850), een bollenkweker in Haarlem. Ik meen dat dr. Dejung (Sämtliche Briefe V bld. 418) het niet bij het rechte eind heeft wanneer hij schrijft: „Wohl durch kaufmännische Beziehungen wurde auch ein bekannter Blumenzüchter aus Holland beigezogen”. Ik vermoed dat er met Pestalozzi op dit gebied weinig handel te drijven was. Deze Scheevogt schijnt wel belangstelling voor andere gebieden gehad te

hebben, blijkens zijn „Voorlezingen in het volksonderwijs”, in 2 dln uitgegeven bij de Wed. A. Loosjes Pz in 1815. De titel van deel I luidt: „Over de doodsvoorteekenen”, die van deel II „Over geestverschijningen”. Zijn correspondentie met Pestalozzi wijst op pedagogische belangstelling; maar later blijkt hiervan niets meer.

Toen Pestalozzi in 1803 een brief aan Briatte schreef, kende hij Schneevogt al, want in die brief schrijft hij: „Einlage bitte ich Sie, an Herrn Schneevogt in Harlem abzugeben und zugleich diesen menschenfreundlichen Mann mit dem gegenwärtigen Zustande der Unternehmung bekannt zu machen”. In 1803 schrijft Pestalozzi aan Scheevogt een zeer uitvoerige brief. Hij noemt hem: „edler, verehrungswürdiger Herr” en gaat dan verder: „Werden Sie mein langes Stillschweigen für Undank achten?” Hieruit blijkt dus dat Schneevogt reeds met Pestalozzi in briefwisseling stond. Ook tegen Schneevogt dringt Pestalozzi er op aan jongelui naar Iferten te zenden om met zijn methode kennis te maken. „Wenn es Ihnen immer möglich, so sorgen Sie dafür, dass auch aus Ihrer Gegend ein paar junge Männer zu diesem Endzweck hierher gesannt werden”. En hij motiveert dit aldus: „Das ewige Schreiben für und wider den Gegenstand entscheidet nicht, aber wohl geleitete Versuche von Männern, die die Fertigkeiten der Methode sich eigen gemacht haben, werden keine Zweifel über die Vortheile der Sache übrig lassen”.

Voorts onthult hij Scheevogt dat hij een inrichting voor arme kinderen wil oprichten. Hierover schrijft hij in een brief aan von

Türk (Sämtliche Briefe V brief 1091) dat hij voor zijn armeninstituut een directie van vijf leden wil instellen en deelt von Türk mede, dat hij Schneevoogt uit Haarlem ook zal uitnodigen daarin plaats te nemen. Er schijnen dus vrij nauwe betrekkingen tussen Pestalozzi en Schneevoogt te hebben bestaan. Hiervan is later echter geen enkel spoor meer te vinden.

Frith is fout. Ook Israël schrijft in zijn Pestalozzi-bibliographie, deel II bld. 78 de naam zo. Maar in de Sämtliche Briefe deel IV staat onder No. 938 een brief van Pestalozzi aan Briatte in Holland. Aan het slot ervan lezen we: „An Herrn Feith bitte ich Sie, meine herzliche Empfehlungen zu machen und ihm für das Interesse, das er an meinem Gegenstande nimmt, zu danken”.

In datzelfde deel schrijft de redacteur op bld. 593 o.a.: „Von . . . dem Dichter Rhijn is Feith (1753-1824) hören wir kaum mehr etwas in dieser zeit”. Inderdaad was deze Feith de toenmalige burgemeester van Zwolle en de bekende dichter. Hij moet dus met Pestalozzi gecorrespondeerd hebben. Maar in het archief van Pestalozzi is geen brief van Feith te vinden, noch in het huisarchief van R. Feith, dat thans beheerd wordt door Jhr. M. P. R. Feith te Vorden een brief van Pestalozzi. Dit laatste is mij verzekerd door dr. P. J. Buynsters te Nijmegen, die voor zijn dissertatie over R. Feith het huisarchief geheel heeft nagekeken. Ook bij het Centraal Register van familiearchieven te Utrecht is noch van Feith, noch van Pestalozzi een brief aanwezig. Voorlopig moeten we dus aannemen dat de bewuste brieven niet meer bestaan.

Briatte was voor v. Eck het derde vraagteken. Theophile Briatte was de zoon van een Waals predikant. Vandaar die voor v. Eck opvallende naam. Hij werd in 1795 te Cadzand geboren. Hij nam in Franse dienst deel aan enige veldtochten, o.a. die van 1812 naar Rusland. In 1814 trad hij tot het Nederlandse leger toe. Hij bracht het tot luitenant-generaal en overleed in 1844 te Utrecht. In brief 938 (van de Sämtliche Briefe) schrijft Pestalozzi hem o.a.: „Ich wiederhole Ihnen meine Dank-

sagung für die Güte, mit der Sie sich der Beforderung meiner Methode in Ihrem lieben Holland annehmen wollen”. Of, en op welke wijze Briatte de inzichten van Pestalozzi in ons land verbreid heeft, blijkt nergens. Dit is trouwens de enige brief van Pestalozzi aan Briatte die gevonden is, alhoewel de aanhef „ich wiederhole Ihnen meine Danksagung” er op wijst, dat er aan dit schrijven reeds een ander voorafgegaan is. Dit blijkt ook uit brief 939 van Pestalozzi aan Schneevoogt, waarin hij schrijft: „Herr Briat kann Ihnen vieles von dem gegenwärtigen Zustand meines Unternehmens sagen”. Brief 938 aan Briatte eindigt aldus: „Leben Sie wohl uns seyen Sie aberzeugt, dass ich den Werth Ihrer Liebe und Freundschaft erkenne und schätze”.

Minister v. Heyden moet in elk geval Van den Ende zijn, schrijft v. Eck. Hij is hierin echter abuis. De minister van binnenlandse zaken stelt bij schrijven van 5 aug. 1808 de koning voor twee jongelieden naar Yverdon te sturen. Op 12 sept. 1808 bericht hij aan Pestalozzi dat de jongelingen komen. De ondertekening luidt v. Leyden. A. v.d. Ende was „Inspecteur voor het Lagere Schoolwezen en Onderwijs”. In brief 1504 (Sämtliche Briefe VI) schrijft Pestalozzi aan een minister: „Der Minister van Leiden schikt zwei Jünglinge zu diesem Endzwek auf drei Jahre hieher”.

Frederic Auguste van Leyden, heer van West-Barendrecht en Warmond, werd in 1768 te Leiden geboren. In 1798 verscheen van zijn hand „Eenige aanmerkingen over het publiek onderwijs”. In 1807 werd hij lid van de commissie voor publiek onderwijs. Onder koning Willem I werd hij tot curator der Leidse universiteit benoemd. Hij blijkt dus belangstelling voor onderwijszaken te hebben gehad. Op 17 mei 1808 wordt hij door koning Lodewijk benoemd tot minister van binnenlandse zaken, maar op 28 dec. van datzelfde jaar werd hij reeds door de wispelturige koning ontslagen. Tijdens zijn ministerschap werden Scholten en Van Dapperen naar Pestalozzi gezonden. In 1818 kreeg hij de titel van baron.

Dat *Scholten* i.p.v. Schouten staat is een

kleinigheid, zegt v. Eck in zijn artikel. Inderdaad wisselen de namen bij Pestalozzi nogal eens af. Maar het is Scholten.

Hendrik Scholten werd 15 juni 1791 te Rotterdam geboren. Hij huwde in 1821 maar verloor zijn vrouw reeds in 1828. Zijn eerste betrekking was die in dienst van het burgerlijk armbestuur aan een harer scholen (hoofd: J. v. Driel) op een salaris van f 23,07 per 3 maanden. Op deze school blijft hij tot zijn vertrek naar Pestalozzi in 1809, want hetzelfde salaris wordt hem tot 12 juni 1809, de datum van zijn vertrek naar Zwitserland, uitbetaald. Op 18 febr. 1819 neemt hij deel aan „het vergelijkend examen van aspiranten tot een vacerende post van hoofdonderwijzer”. Uit het proces verbaal van het examen blijkt dat Scholten, die tot dan huisonderwijzer te Rotterdam was, opstel en sommen het best heeft gemaakt. In 1822 wordt hij hoofdonderwijzer aan een van de drie stadsarmenscholen, gelegen aan de Baan. Van die school is hij tot zijn dood op 18 febr. 1873 hoofd gebleven.

Mr. H. Wijnbeek, hoofdinspecteur der lagere en middelbare scholen, zegt in zijn rapport van 22 dec. 1838: 'De beste der armenscholen is die van H. Scholten. De school was afgebrand en in derzelve plaats werd een groot nieuw lokaal gezet. Intussen moet men zich in een laag en bekrompen lokaal behelpen, waarin de kinderen samengepakt waren. Hier en in de meeste scholen van Rotterdam volgt men de leerwijze van een vorige Rotterdamschen onderwijzer van Driel, die niet naar de klankmethode, maar naar eene verbeterde spelmethode leerde lezen. Na deze is de beste armenschool die van de Bruijn'.¹

Naar aanleiding van enkele mededelingen van H. Schönebaum die door v. Eck worden geciteerd nog het volgende.

Schönebaum beweert (en met hem verschillende anderen, maar dit is slechts een kwestie van naschrijven) dat er reeds in 1786 in ons land een vertaling verscheen van Pestalozzi's '*Lienhard und Gertrud*', daarna een in 1803. Dit is waarschijnlijk onjuist. De enige vertaling van het boek die in ons land bekend is, is

die van 1804, naar het oorspronkelijk van 'den 25 van Sprokkelmaand 1781.' De eerste vertaling was er een in het Frans in 1783.

Frater S. Rombouts zegt er over: 'Het sukses van het boek was enorm; door rijk en arm werd het gelezen. Koningin Luise van Pruisen schreef: 'Was ik mijn eigen meester, dan liet ik me naar Zwitserland rijden om Pestalozzi, de edele man, met tranen in de ogen en een warme handdruk te danken uit naam der ganse mensheid'. (Fr. S. Rombouts, Hist. Ped. II bld. 84). 2)

Ofschoon na 1804 geen nieuwe druk van 'Lienhard en Geertruid' meer verscheen in ons land (in Zwitserland nog in 1945) schijnt het boek ook hier de aandacht wel getrokken te hebben. Versluys zegt hierover: 'In ons land werd het echter niet gelezen door het volk, maar door onderwijzers en meer beschaafden in het algemeen. . . ondanks de bedoeling van Pestalozzi'. (Gesch. v.d. opv. en het ond.deel IV bld. 10). Dat het door de onderwijzers gelezen werd blijkt ook uit de herinneringen van B. L. Albada (Uit de oude en nieuwe doos, P. St. XLV bld 334-348). Hij vertelt hierin dat toen hij zich in 1813 door zelfstudie voor onderwijzer ging bekwamen, hij o.a. 'Lienhard en Geertruid' bestudeerde. En op bld. 48 schrijft hij: 'Om mij te verpozen als ik de geschriften van Salzmann en de Lienhard en Geertruid van Pestalozzi, beide auteurs bij uitnemendheid geschikt om 't menschelijk hart te leeren kennen en een blik te werpen op 't huiselijk leven van den zoogenaamden gemeenen man en in de opvoeding die hij zijn kroost geeft. 'Zoveel indruk hadden de boekjes op hem gemaakt, dat hij zich dat na ongeveer zestig jaar nog herinnerde.

Al is er dan geen nieuwe druk van 'Lienhard en Geertruid' na 1804 verschenen, toch scheen het boek in ons land in onderwijskringen zo zeer de aandacht te hebben getrokken, dat de M. tot N. v.t. A. besloot een prijsvraag uit te schrijven ten einde ook voor ons land een dergelijk werkje te verkrijgen. De eerste uitschrijving had geen succes, maar na de tweede in 1818 werd het be kroonde antwoord

uitgegeven. Het verscheen in 1819 onder de titel 'Pieter Schijn en zijne Dorpgenooten' door N. Swart, Remonstrants predikant te Amsterdam. Het voorbericht luidt:

'De Lienhard en Gertrud van Pestalozzi vond in Zwitserland (waarin de verdichte tooneelen gesteld zijn) en in de naburige streken van Duitschland, tijdens derzelder verschijning, eene goedkeuring, waarmede zeldzaam zich eenig Werk vlijen mag. Geen wonder, daar in hetzelfde ondeugden en vooroordeelen, in al derzelder hatelijk en verachtelijkheid, op de levendigste wijze worden afgemaald, en de kracht en het vertroostende van eenen echten en mannelijken Godsdienst, ook in de noodlottigste omstandigheden van het menschelijke leven, op de heerlijkste wijze uitblinken; en dit alles in tafereelen, niet door gekunstelde en ingewikkelde, zeldzaam of nimmer voorkomende, omstandigheden voorbereid, en door nog meer zeldzame ontkenningen ontwikkeld — maar, eenvoudig, natuurlijk, zoodanig als zij dagelijks onder het oog van den minvermogenden voorvallen; zoodanig dat hij daarin zichzelf, zijne huisgenooten, zijne vrienden en geburen herkent.

De Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, bij voortdoring zich onledig houdende, om ter bevordering van zedelijkheid werkzaam te zijn (inzonderheid bij de klasse, waarvoor Pestalozzi de Lienhard en Gertrud schreef) besloot dan ook, om een gelijksoortig Werkje haren landgenooten te schenken.

Een gelijksoortig Werkje: want, *vertaling* daarvan, begeerde zij niet; *deze toch was reeds voorhanden*; en, behalve dit, zou eene vertaling slechts Zwitsersche of Duitsche tooneelen, gebreken en vooroordeelen hebben kunnen leveren; zij, daarentegen, verlangde voor dit alles: Nederlandsche, en, als zoodanig, een oorspronkelijk Nederlandsch Stuk, alleen in den smaak van het meergenoemde Werk.

Het mogt haar niet gelukken, bij de eerste uitschrijving der Prijsstofte hiertoe, te slagen. Eene tweede proeve gelukte beter: een viertal stukken dong thans naar dezen prijs, welke toegewezen werd aan dat, hetwelk hierbij het

licht ziet, en waarvan, bij de opening van het Naambriefje, bleek Schrijver te zijn: de Wel-eerwaardige Heer NICOLAAS SWART, Predikant te Amsterdam, sedert Medehoofdbestuurder der Maatschappij.

..... zij vergenoegt zich derhalve met de wensch: dat hetzelfde, overeenkomstig de bedoeling, strekken moge ter bestrijding van vuile ondeugden en schadelijke vooroordeelen, en ter vorming van eerlijke en vlijtige Burgers zoowel als van opregte en blijmoedige Christenen; zij hoopt hierop zooveel te meer, daar de tooneelen, ofschoon in een dorp geplaatst, evenzeer, zoowel in kleine als groote steden vertoond worden'.

Amsterdam,

den 17den van Wintermaand, 1818. 4)

De inhoud van Pieter Schijn is in het kort als volgt.

Pieter Schijn is de eigenaar van een spinnerij. Zijn levenswandel staat sterk in tegenstelling tot de met bijbelteksten doorspekte taal die hij spreekt. Hij beknibbelt o.a. de arbeiders en kinderen die in zijn fabriek werken op het loon en dwingt hen in zijn winkel hun waren te kopen die duurder zijn dan elders en ook niet altijd het juiste gewicht hebben. Om aan zijn praktijken een einde te maken, wil de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zelf een spinnerij in het dorp oprichten, waar betere verhoudingen zullen heersen. De dominee is een groot ijveraar voor dit plan en dus rekent de eigenaar van de spinnerij hem niet onder zijn vrienden.

In het begin van het boek maken we kennis met de zuster en de zwager van Pieter Schijn. Hun enig kind is juist aan de pokken bezweken. Op advies van Pieter Schijn, een advies dat gesteund werd door vele bijbelteksten, hebben ze hun zoon niet laten inenten, hoewel de dorpspredikant het hen juist had aangeraden. De reeds enigszins op leeftijd zijnde ouders zijn radeloos en vooral de moeder voelt zich de moordnares van haar zoon. De broer komt zijn zuster troosten en deelt deze troost uit in de vorm van allerlei bijbelteksten zoals: De Heer heeft gegeven, de Heer heeft geno-

men, de naam des Heeren zij gedankt. Of: Wij moeten de roede kussen met welke wij geslagen worden. Bij het naar huis gaan overdenkt hij bij zichzelf dat zijn kinderen nu van hun oom en tante zullen erven, daar er geen nakomeling meer is.

Als Pieter Schijn vertrokken is komt de dominee, die gelukkig de ware troostwoorden voor de bedroefde ouders weet te vinden.

Thuis gekomen deelt Pieter Schijn zijn vrouw mede, dat hij 'het wisse voor het onwisse' wil nemen en zijn drie kinderen toch maar in de stad zal laten inenten. De vader deelt het de kinderen mede maar vermaant ze op het dorp volstrekt niet er over te spreken, want 'den dood zweer ik u, zoo gij er een woord van zegt'.

De schrijver doet ons ook nog een blik slaan in de spinschool waar een aantal kinderen en allerlei aan lager wal geraakte mannen en vrouwen werken. Van de meesten vernemen we ook hoe het komt, dat ze er zo ellendig aan toe zijn. In vele gevallen is het een kwestie van eigen schuld. Maar er zijn ook voorbeelden dat een man of vrouw door hard te werken tot een behoorlijk milieu zijn gaan behoren.

Op een donkere avond komt een meisje, Sientje genaamd, de predikant thuis om raad vragen. Zij is bij Pieter Schijn als dienstbode werkzaam. Onder tranen bekent ze de dominee dat ze zwanger is. De oudste zoon des huizes, Kasper, kon haar niet met rust laten. De dominee belooft haar te helpen en getroost vertrekt zij. Maar twee dagen later wordt de dominee verzocht naar het huis van Pieter Schijn te komen. Daar ligt Sientje ernstig ziek. 'Zij had vreesselijke snijdingen in de ingewanden, viel somtijds van zich zelve, ijde en riep dat ze vermoord was'. Inderdaad blijkt dat Kasper haar een drankje, dat hij van de smid, die als paardendokter enige bekendheid genoot, gekregen had heeft laten innemen. De chirurgijn die ijlings gehaald wordt zal er voor zorgen dat de smid ter verantwoording geroepen wordt.

De oorzaak van Sientjes ziekte, de gevan-

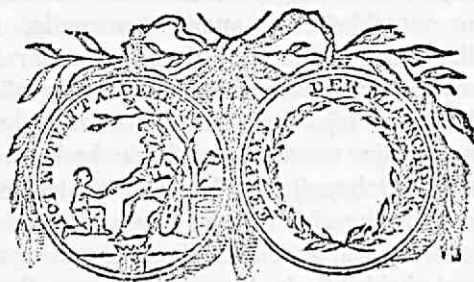
PIETER SCHIJN

EN ZIJNE

DORPGENOOTEN.

EEN VOLKSLEESBOEK.

UITGEGEVEN DOOR DE
M A A T S C H A P P I J:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

Te AMSTERDAM, bij
CORNS. DE VRIES, HENDR. VAN MUNSTER EN ZOON
E N
JOHANNES VAN DER HEY.
1819.

genneming van de smid, het uitlekken van het feit, dat Pieter Schijn zijn kinderen toch had laten inenten bezorgen de dorpsbewoners heel wat stof tot uitvoerige gesprekken. Op advies van de predikant tot wie de vader zich ten einde raad gewend had, bekent Kasper alles wat hij misdaan heeft en belooft Sientje haar te zullen trouwen. Omdat zijn zuster en zwager zoveel medeleven met Sientje tonen, hoopt

Pieter Schijn dat er misschien bij een huwelijk met een arm meisje van die zijde misschien wel enige geldelijke steun te verwachten is. Maar niettegenstaande de trouwbelofte sterft Sientje.

De titel van het laatste hoofdstuk luidt: 'Sientje is niet tevergeefs gestorven'. Want: 'De schuldige minnaar verviel in een akelige wezenloosheid; zijn broer werd waarlijk bejaard en allen werden — wel niet terstond goede, maar — toch betere mensen. De Dominé werd er een huisvriend, en hij bewerkte in deze betrekking veel goeds. Pieterbaas echter overleefde het geval niet lang. Hij was niet zonder geweld vernederd en gebogen. De bekeering gaat zoo moeilijk op het zestigste jaar'.

De hierboven genoemde B. L. Albada schreef over dit boekje: 'De M. t. N. v. 't A. vond Lienhard en Geertruid interessant genoeg, om in de geest daarvan haar *Pieter Schijn*, waarvan N. Swart de met goud bekroonde schrijver is, uit te geven'.

Ter verduidelijking van de Pestalozzibeweging in ons land haalt v. Eck o.a. de volgende mededelingen van Schönbaum aan: 'Er (Pestalozzi) regte eine Übersetzung seiner methodischen Schriften an. . . . Es ist möglich, dass die im Jahre 1804 erschienene holländische Übersetzung vom *'Buch der Mütter'* darauf zurückzuführen ist'.

Het *'Buch der Mütter'*, 1. Heft, Zürich und Bern, 1803 werd dus al gauw in ons land vertaald. In de *'Bijdragen betreffende het schoolwezen'* van 1803 wordt deze vertaling genoemd. De redacteur zegt dat Pestalozzi de ongelukkigste vertaler en de slordigste corrector getroffen heeft, waardoor het werk op belangrijke plaatsen niet te begrijpen is. Zijn oordeel zal hij dan ook maar opschorten tot er een betere vertaling volgt, uit vrees Pestalozzi nu onrecht te doen. Een nieuwe druk is echter nooit gevolgd, terwijl het boekje toch vrij veel en tamelijk lang door de onderwijzers gebruikt is.³

Mr. H. Wijnbeek, inspecteur van de lagere en middelbare scholen, die alle (±5000) scho-

len bezocht in de periode 1832-1850 (in 1850 was hij 78 jaar) schrijft b.v. in zijn rapport van 1833 over de school van G. Geerlings, schoonzoon van P. J. Prinsen: 'In het bijzonder wordt het behandelen van het *Boek der Moeders* van Pestalozzi en die van zijn vormleer zoodanig ingerigt, dat de kweekelingen er bij geoefend worden in zelf denken en uitvinden, in het nauwkeurig gadeslaan der voorwerpen . . .'.

In 1838 meldt hij over de Israëlitische godsdienstschool te Leiden: '. . . die het geleerde op de kweekschool met oordeel aanwendde bij zijn onderwijs, zooals de getalleer, het *Boek der Moeders*, enz.'

In 1840 bezocht hij Den Ham, waar 'een bekwaam ondermeester (J. L. Bergkamp) de benedenklasse had, waarin ik 120 kinderen telde, die hij op zeer doelmatige wijze de klanken leerde op het bord en naar Pestalozzi's *Boek der Moeders* oefeningen deed verrichten'.

Dit zijn maar enkele voorbeelden. We kunnen dus aannemen dat het boekje vrij algemeen en lange tijd in gebruik was. Het eerste deel verscheen in 1804 bij J. Oomkens te Groningen. Een tweede deel heeft Pestalozzi nooit geschreven.

Weinig vleiend voor ons land was de door v. Eck aangehaalde zin uit een brief van 8 maart 1808 van Pestalozzi aan von Turk: 'Wir haben das servum pecus der Schriftgelehrten in Holland wie allenthalben noch ganz gegen uns'. En een regel verder verklaart Pestalozzi de alom aanwezige tegenstand van het rundvee (de uitdrukking is van Horatius) der geleerden aldus: 'Je mehr der wichtige Einfluss der Methode gewissen Leuten deutlich wird, je mehr wird ihre Opposition thätig'. (Brieven VI bld 54). Dat het contact met b.v. Duitsland eer tot stand kwam en nauwer was dan met ons land komt waarschijnlijk door de taalbarrière. Pestalozzi kon op 8 maart ook niet voorzien, dat op 12 sept. daaraanvolgende de Nederlandse minister hem zou berichten dat er twee jonge onderwijzers naar hem toe gezonden zouden worden. Het eerste contact

H E T
BOEK DER MOEDERS

Q F
HANDLEIDING VOOR MOEDERS

O M
H A A R E K I N D E R E N
O P M E R K E N E N S P R E E K E N

T E
L E E R E N

Eerste Stuk.

T E G R O N I N G E N , B J
J . O O M K E N S
1804

dat de Pestalozzi-bewonderaar H. W. C. A. Visser legde was pas op 7 nov. 1815 (Pestalozzi was toen al 69 jaar).

Van Eyck citeert verder Schönebaum waar deze zegt: 'Johann Ludwig Ewalds Vorlesungen ... erschienen im Holländischen und zeigten in engen Kreisen grosse Interesse für Iferten (Yverdon)'. Verschillende werken van Ewald werden in het Nederlands vertaald door J. van Wijk Zz. In 'Proeve eener bekn. gesch. v.h. lager ond. in ons vaderland, 1824' door A. J. Berkhout lezen we op bld. 106: 'Reeds vroeg vertaalde hij Ewalds korte handleiding voor het onderwijs der

jeugd, (naderhand uitgegeven door Anslijn en Prinsen) en gaf dus reeds vroeg den Onderwijzer eene handleiding in handen, naar de toenmalige behoeften volkomen berekend. Hij vertaalde Ewalds voorlezingen over de opvoeding...'.
Bovendien verscheen van Ewald in 1802 bij F. Bohn te Haarlem de 'Kunst om een goed meisje te worden', in 1805 gevolgd door 'De goede jongeling, echtgenoot en vader of middel om zulks te worden'. Twee delen, resp. met 12 en 8 voorlezingen. Het zijn nogal lijvige boekdelen, de laatste 2 delen samen 546 bld! Toch schijnt het eerste boek nogal gelezen te zijn, anders had de uitgever zich wel niet aan het tweede gewaagd.

J. L. Ewald (1747-1822) was van 1796-1805 predikant te Bremen en richtte er een school op, die van 1799-1805 bestond. In de zomer van 1804 was hij enige weken bij Pestalozzi. In 1805 werd hij professor in Heidelberg en later 'Ministerialrat' in Karlsruhe.

Tenslotte nog een enkele opmerking ter afronding van het artikel van v. Eck over Schönebaums boek. In de aanhef staat een zin van Schönebaum: 'Im Jahre 1802 nahm ein Niederländer in Basel bei Tobler Notiz von der Methode und fand sie lockend'. Inderdaad is er in 1803 een Nederlander bij Pestalozzi geweest. Dr. E. Dejung schrijft: 'Den ersten Hinweis auf neuere Beziehungen zu Holland scheint eine Briefstelle Toblers aus Basel vom 25. Juli 1802 zu erbringen, da er an Pestalozzi schreibt: 'Ein Niederländer fand die Methode die lockendste unter allen, als er ihren Erfolg sah. Allein er wird noch oft kommen. Er sagte, er wäre zu ernsthaft gewesen beim ersten Anblick'. (Sämtliche Briefe IV bld 593). Wie die Nederlander geweest is, is niet bekend. Er zijn in de loop der jaren verschillende Nederlanders bij Pestalozzi geweest. Doch daarover later.

Het bovenstaande moge bijgedragen hebben tot verduidelijking van het artikel van v. Eck.

Noten

1. A. J. Berkhout schrijft in zijn 'Proeve eener bekn. gesch. v/h lager ond. in ons vaderland, A'dam

- 1824, bld. 106': 'J. v. Driel schreef met P. K. Görlitz, gedachten over onderwerpen, het lager onderwijs betreffende, — een uitmuntend geschrift, in 1817 bij Thieme uitgekomen.'
2. Frederik Willem III (1770–1840) was in 1793 gehuwd met Louise von Mecklenburg-Strelitz.
 3. Meer over het ontstaan van het 'Buch der Mütter' kan men vinden in: 'Pestalozzi im Urteil zweier Mitarbeiter: Krüsi und Niederer', door E. Dejung, Morgarten Verlag, Zürich, z.j. Op blz. 52 is Krüsi aan het woord en vertelt over het ontstaan van het 'Buch der Mütter': '... das Ergebnis meiner Versuche und Arbeiten liegt vor in dem 'Buch der Mütter'. Die Beispiele in der siebten Übung, S. 6, 7 usw., sind meistens von Pestalozzi selbst, der mit dem unerschöpaichen Reichtum seiner Lebenserfahrungen meiner Armut zu Hilfe kam. Die Vorrede ist ganz sein Werk. Alles übrige in Plan und Ausführung mit allen seinen Mängeln fällt auf meine Rechnung. Daß das Erschienene nur ein Bruchstück ist, deutet die Vorrede an.'
 4. In 1810 verscheen van H. W. C. A. Visser 'Het wijze en weldadige der schoolverordeningen,' uitgegeven door de M.t.N.v.'t A. In hoofdstuk V vertelt de schrijver 'De geschiedenis van het dorp zonder orde.' De bedoeling hiervan was om op een voor de leek, en ook wel voor de schoolmeester van die dagen, bevattelijke manier het noodzakelijke van de verordeningen, door hem in de voorgaande hoofdstukken uiteengezet, in een verhaal nog eens te demonstreren. Want in die dagen was er zowel van de kant van de schoolmeesters als van die van de ouders vaak fel verzet tegen de nieuwe maatregelen die na de wet van 1801 en 1806 waren ingevoerd, zoals het aanstellen van schoolopziensers, het invoeren van nieuwe boeken, de regeling der schooltijden, de inrichting van de school enz. Men leze hiertoe de redevoering eens

na van v.d. Palm, waarmee hij de eerste bijeenkomst van schoolopziensers op 16 juni 1801 opende:

'In het onderwijs is niet hier en daar iets te regt te brengen, maar alles, het een melaatscher dan het andere, te herscheppen.

De onderwijzers, door kommer en behoefte in een staat van diepe vernedering gezonken, . . . beschouwen den man, die hen tot de hoogte derzelve wil opvoeren, als een hatelijken nieuwigheidsbejager, die hen aan zijne grillen wil opofferen en van het overschot der rust huns afgesloofden levens berooven.

De leerboeken, nutteloos voor het oogmerk waarvoor zij dienen moeten, hebben nogthans een eerwaardig voorkomen bij velen, die derzelve afschaffing voor niets minder dan een heiligschenis houden.

Bij de ouders ontmoet men de verstgaande onverschilligheid voor de vorming van hun kroost, in hunne harten de grofste vooroordelen.

Dit tafreel, 't welk ik U met ware verven heb afgeschetst, is voor U en mij zoo troosteloos . . ." De rede staat in zijn geheel afgedrukt in: Versluys deel IV bld 58 e.v. Onthullend is ook de brief die de Comm. v. ond. voor 't departement v.d. Wester-Eens (Grom., Drenthe, Oost-Friestl.) op 20 april 1813 aan de hoofdsp. schreef. Daarin staat o.a.: 'Door dit alles moeten zich de Schoolopziensers de schandelijkste bejegeningen, de hatelijkste aantijgingen en het ongestraft aanzien van aller misbruiken, getroosten.' (Versluys IV bld 95–102).

Deze geschiedenis van meester Evert Lijdzaam, die zich ook in een afgelegen dorp afspeelt, is duidelijk geïnspireerd door Lienhard en Geertuid.